

Da Nelson Mandela viste ham rundt på Robben Island, ble JONAS GAHR STØRE (45) både svimmel og rød. Her forteller utenriksministeren hvorfor.

Møtet med Mandela

DET ER FEBRUAR 1995. Vi er Nelson Mandelas gjester. Gro Harlem Brundtland med følge, deriblant meg som norsk statssekretær, er de første utenlandske besøkende den nyvalgte presidenten i Sør-Afrika tar med seg til fangeøya Robben Island. Raust har han skrevet besøket inn i en vennskapshistorie; i sine velkomsttaler har han fortalt at Norge var blant de landene som sto ved ANC i kampen for frigjøring, også da det så som mørkest ut. De nordiske landene, for ikke å glemme Libya og Cuba, hadde alle vært venner i mørkets stund og det ville det demokratiske Sør-Afrika aldri glemme.

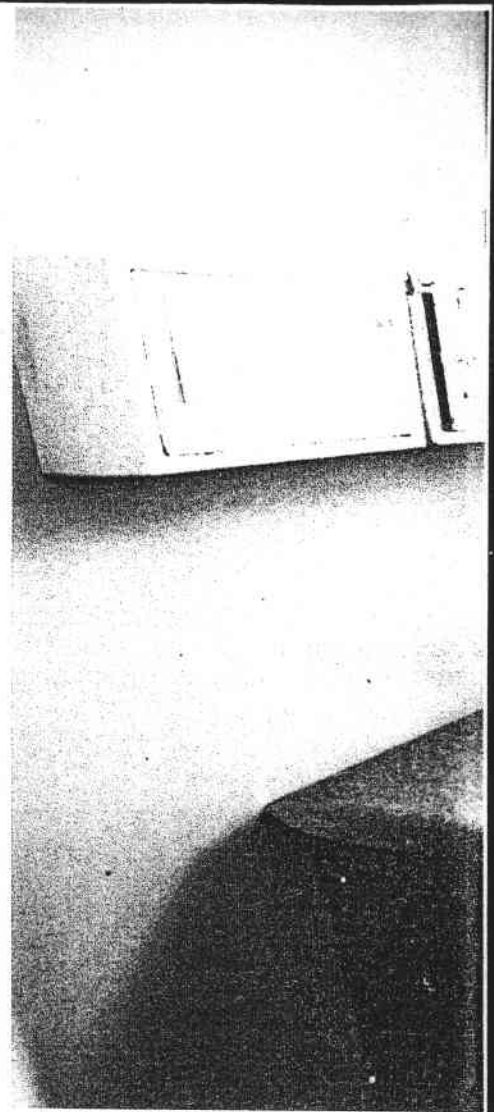
FENGSELSCELLA er like liten som Nelson Mandela hadde beskrevet den i fortellingen om sitt liv – «Veien til frihet»:

«Cellen min var tre skritt lang. Når jeg lå, kjente jeg veggene med føttene, samtidig som hodet rørte ved betongen i den andre enden.»

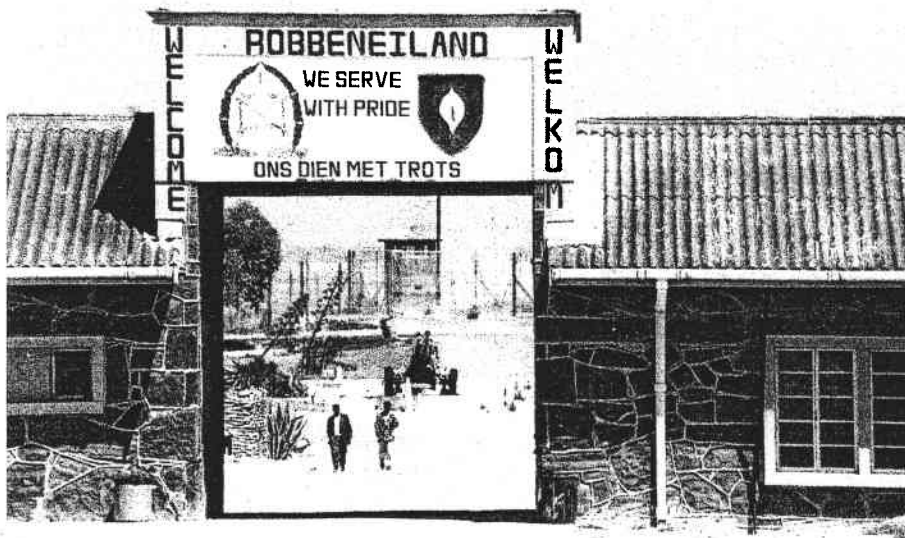
Likevel har vi trengt oss inn fire-fem stykker for å være der inne sammen med ham. Mandela sier ikke stort. Til nå har han vært en pratsom guide gjennom fengselsavdelinga på fangeøya. Her har han tilbrakt 18 av sine 27 år i apartheids fangenskap. Inne på cella er han heller taus. Han setter seg på brinken. Jeg blir ►

Stormøte: Daværende statsminister Gro Harlem Brundtland, Nelson Mandela og utenriksministrene Bjørn Tore Godal og Alfred Nzo på Mandelas celle. Foto: Scanpix

Robben Island: Fangeøya har blitt en turistattraksjon. I 1991

Mandelas celle: Her tilbragte Nelson Mandela 18 år av sitt liv.

«For å overleve under slike kår må du finne noe, om enn aldri så lite, som

► svimmel. Ikke noe sted har denne mannen tilbrakt flere netter enn nettopp her.

Så reiser han seg, tar Gro med bort til gitteret og titter ut i borggården. Under fangenskapet satt bøyde fanger i arbeid langs veggene under vaktens oppsyn. Nå er plassen tom og børstet.

– Her tok våre unge kamerater sine doktorgrader, sier Mandela med stolthet og peker. – Studier var viktig for å overleve, for at de unge ikke skulle miste motet, og for at vi eldre skulle ha ei framtid å håpe på.

Så legger jeg merke til den, Mandelas bokhylle. I selvbiografien er det gjengitt et fotografi av et lite bord inne på cella med en stabel bøker rett under gittervinduet. Mandelas bøker, de han fikk lov til å lese. På den ene veggen henger en enkel hylle, kanskje en meter lang, tom og hvitmalt som alt annet i denne historiske avdelingen. Ei bokhylle, en ramme rundt litteratur, kunnskap og åndsliv, i barbariets midte.

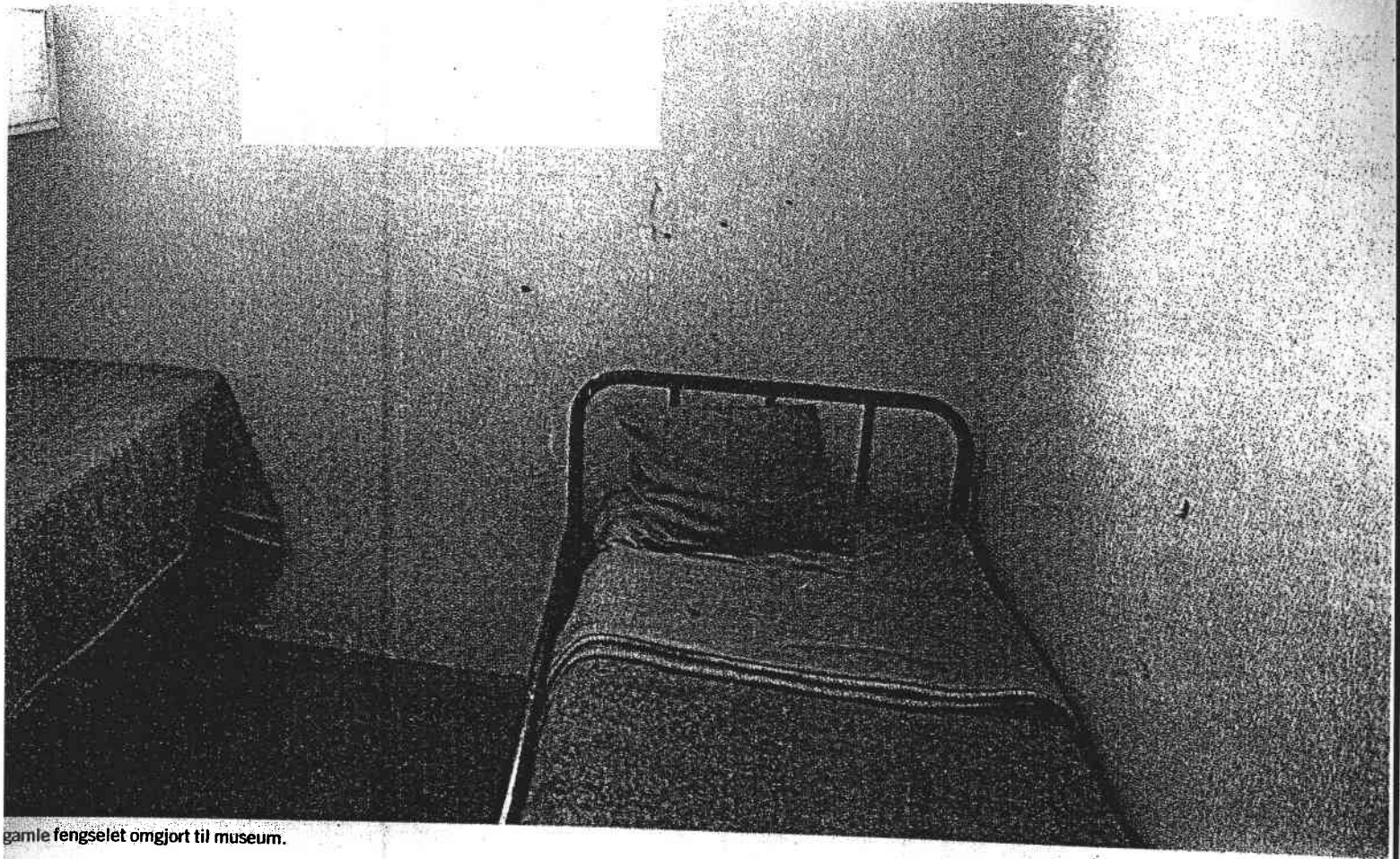
Midt i fortellingen om Mandelas liv var det ett inntrykk som ikke ville slippe meg. Det var forestillingen om Mandela, her på denne cella, fordypet i «Krig og fred» av Leo Tolstoj. Jeg leste «Veien til frihet» og «Krig og fred» på omtrent samme tid, men jeg så ikke sammenhengen før jeg kom til Mandelas omtale av Tolstojs verk. Mandela skriver om hvordan han fordypet seg i strategiene til de russiske generalene i kampene mot Napoleon i 1809. Nå står jeg der, i Mandelas fengselscelle og blir mer oppslukt av den tomme hylla enn av gitteret for vinduet og tittehullet i celledøra.

LITT TIDLIGERE PÅ DAGEN. Gro og Mandela har kommet med helikopter, vi andre har tatt den timelange båtturen fra Cape Town. Nå møtes vi i kommandantens bolig til forfriskninger før omvisningen.

Det er blitt nesten forslitt å si at det står en aura

rundt Mandela. Men det er jo sant. Jeg hilser på presidenten som ser meg i øynene og sier at det er en ære for ham å få ta den norske gjesten i hånda. «En ære for Mandela å hilse på meg? Det er jo så til de grader omvendt,» tenker jeg og rødmer. En norsk utenriksminister vet ikke annet å gjøre enn å be om Mandelas autograf, bakerst i passet sitt. Vi andre strever med å finne vår plass i en stemning blandet av vår aktelse og hans vennlighet.

Så gir Mandela signal om at rundturen kan begynne. Den hvite, kvinnelige kommandanten følger presidentens ordre med nervøs vennlighet. Vi vandrer gjennom tomme ganger med åpne celledører. Vi ser en rekke med doer uten dører. Slik var det, forklarer Mandela, vaktene skulle ha fullt innsyn. Vi kjører buss til kalkbruddet der Mandela og de politiske fangene sto og hugget dag ut og dag inn til de nesten ble blinde av refleksjonen fra sollyset. Vi går sakte rundt i

gamle fengselet omgjort til museum.

gir en følelse av velvære.» Nelson Mandela

borggården, der de unge fikk sine doktorgrader midt oppe i tvangsarbeid og ydmykelse. Jeg plukker noen sneglehus i sanden, som små suvenirer fra fangeøya Robben Island. Kanskje lå de i den samme sanden da Mandela satt her?

UNDER MOTSTANDSKAMPEN kalte de fangeøya for Universitetet.

– Her skapte vi vårt eget lærested, med våre egne professorer og våre egne kurs. Vi underviste fag og politikk. Noe gjorde vi åpent, noe gjorde vi skjult. Her fikk de unge sine leksjoner i ANCs historie, frigjøringsideologi og betydningen av aldri å miste håpet, forklarer Mandela.

– Metoden var utsøkt sokratisk, ideer og teori ble formidlet ved at lederne stilte spørsmål som de selv svarte på.

Ryktene om undervisningen spredte seg på feng-

selsområdet, og gradvis utviklet det seg hemmelige korrespondanskurs for fangene på de vanlige avdelingene. Mandela underviste i politisk økonomi.

– Men noen stor pedagog var jeg nok ikke, sier han.

Men hva med bøkene? Juristen Mandela var en lesende mann. En fange som visste hva som krevdes av ham, en fange som visste han ville bli sittende lenge og en fange som gradvis forsto at han – fange nr. 46664 – satt med nøkkelen til Sør-Afrikas framtid. I 1977, 13 år etter han ble fraktet til øya, ble Mandela og hans politiske medfanger fritatt fra tvangsarbeidet. Det ga bedre tid. Tid til å lese, skrive brev, diskutere og legge mer arbeid i de sakene han førte for medfanger mot fengselsledelsen. Ikke minst ga det mer tid til hans store hobby; kjøkkenhagen. Mandela peker og forklarer:

– For å overleve under slike kår må du finne noe

om enn aldri så lite, som gir en følelse av velvære vaske klærne rene, børste gangene for støv, rydde i cella, trene, pleie en kjøkkenhage.

Eller lese litteratur. I «Veien til frihet» forteller Mandela om hvordan ledelsen forbød enhver litteratur av politisk betydning. Alt som smakte av sosialisme eller kommunisme var strengt forbudt. Ei bok med ordet rød i tittelen var utelukket. Men Mandela leste sørafrikansk litteratur og de romane av Nadime Gordimer som ikke var forbudt.

– Slik lærte jeg mye av hva som lå til grunn for liberale tanker blant de hvite apartheidsmotstanderne.

Men så var det den ene boka han særskilt nevner – Tolstois «Krig og fred». Det var, skriver Mandela, i seg selv merkelig at boka i det hele tatt var tillatt, siden ordet krig sto i tittelen. Jeg kom stadig tilbake til den boka, forteller han.

På besøk: Mandela, Gro og resten av følget er på vei for å besøke fangene som fortsatt satt der i 1995.

for savotasje med hensikt å starte revolusjon i 1963. Dømt til livsvarig fengsel på Robben Island. Ble løslatt 11. februar 1990, etter 27 år i fangenskap. Fikk Nobels fredspris sammen med daværende president F.W. de Klerk i 1993.

«Det er ganske stille idet vi kommer inn. Så bryter det løs.»

► tuzov, som alle ved det russiske hoffet undervurderte. Kutuzov slo Napoleon rett og slett fordi han ikke lot seg påvirke av de overflatiske holdningene ved hoffet og tok sine beslutninger på bakgrunn av en dyp innsikt i sine menn og sine folk. Nok en gang minnet det meg om at for å lede et folk må man virkelig kjenne dem.

EN RUSSISK GENERAL som ledet kampene ved Moskvas bymur i 1809 og en afrikansk frigjøringsleder i fangenskap 170 år seinere – hva var det i Tolstois skikkelse som inspirerte Mandela? Hvilke ideer om ledelse festet han seg ved? Jeg hentet «Krig og fred» fram igjen. General Kutuzov er en sentral skikkelse i verket, der Tolstoi lar en lang rekke historiske personligheter, Napoleon inkludert, opptre, tale og tenke. General Kutuzov, forsvareren av Moskva, er intet mindre enn en russisk helt. I Vinterpalasset henger i dag hans portrett sentralt på veggen blant de store russiske og sovjetiske feltherrer.

«Tålmodighet og tid – det er mine to uovervinnelige forbundsfeller,» lar Tolstoi general Kutuzov tenke. Parallellen til Mandela på cella år ut og år inn er ikke vanskelig å begripe. Kutuzov ble valgt til øverstkommanderende for de russiske styrker i kampen mot den framrykkende Napoleon, «utnevnt mot keiserens vilje, men i kraft av folkets vilje». Mandela må ha sett en likhet i de to mennenes opplevelse av maktens ensomhet, han som ANC's ubestridte leder skilt fra sitt folk, Kutozov som den aldrende outsideren, skral i kroppen, men klarere enn alle i hodet. Begge hadde makt og opplevelse av å ha et historisk oppdrag. Kutuzov elsket makten og var vant til å ha den, «han var også overbevist om at han var utsett til å redde Russland». Likeså med Mandela, flertallets moralske makt inkarnerte han gjennom alle sine år i fangenskap der han gradvis må ha forstått at bare han kunne redde Sør-Afrika.

Kutuzov slo Napoleon i et kolossalt slag ved Borodino 7. september 1809. Men så fulgte han ikke umiddelbart opp med et knusende slag mot keiserens

armé, han trakk seg tilbake helt til Moskva og valgte til store protester, også fra det russiske hoffet i St Petersburg, å oppgi byen. Ryktene gikk om at den franske storarmeen var i oppløsning. Men «av seksti års erfaring visste han hva vekt man kan tillegge rykter, og viste at jo heftigere man er besjelet av et ønske, desto mer tilbøyelig er man til å tro at alt som foregår, bringer dets oppfyllelse nærmere».

Kutuzov og hele hans hær ønsket å angripe, «men ønsket er ikke nok, for å angripe må det være en mulighet til å gjøre det, og denne mulighet fantes ikke».

Mandela må ha hatt de samme perspektivene der han spilte sine kort fra fangenskapet, sendte sine signaler til frigjøringsbevegelsen hjemme og i eksil, inntil han på egen kjøll gjorde sine utspill direkte mot regjeringen midt på 80-tallet.

Tolstoi leverer et gripende portrett av den tvil enhver leder må mestre. Mange kan mene mye om hva lederen eller hærføreren bør gjøre til enhver tid. Men slike folk «glemmer eller kjenner ikke til de vilkår hvorunder en øverstkommanderendes virksomhet ufravikelig foregår,» for denne virkeligheten «har ikke den minste likhet med den forestilling vi gjør oss om den når vi sitter i vårt kabinett og på kartet studerer et eller annet felttog». Mandelas fascinasjon for Kutuzov ligger nettopp her. Han beundrer den russiske generalen for å ha tatt sine beslutninger «på bakgrunn av en dyp innsikt i hans menn og hans folk». Akkurat slik han selv evnet på sin måte.

VI VANDRER mot utgangen av fengselsområdet, mettet av inntrykk. Kommandanten puster ut etter sitt første besøk av dette slaget. Så vender Mandela seg mot henne og sier:

– Og nå vil vi gjerne besøke fangene.

Robben Island huser ennå flere hundre vanlige fanger, på et leirområde tett inntil der de politiske fangene hadde sittet. Kommandanten nøler, smiler nervøst og svarer at det nok ikke er mulig på så kort varsel. Mandela ser på henne, lar avslaget henge litt i lufta og gjentar:

– Og nå vil vi gjerne besøke fangene. Kommandanten er på bristepunktet og gjør et siste forsøk:

– Det lar seg ikke gjøre Herr President, det er ikke forberedt, det er dette med sikkerheten.

Det finnes ikke smil igjen i Mandelas ansikt. Han ser på Kommandanten og sier:

– Jeg har bestemt at vi skal besøke fangene.

Det går ti minutter, og så begir vi oss til leiren, Mandela med sine norske gjester. Vi føres gjennom en dør til et stort forsamlingslokale, det kan ha vært en matsal. 200-300 fanger i grønne drakter sitter der på benkene. Det er ganske stille idet vi kommer inn. Så bryter det løs. Fangene reiser seg, strekker armene og nevne i været og synger en velkomstsang for frigjøringshelten, den tidligere medfangen, presidenten i Sør-Afrika.

Mandela taler til dem, om de norske vennene på besøk, han gjentar dette med vennskapet under frigjøringskampen. Så blir han taus, ser ut over salen og sier:

– Hvor mange av dere studerer?

Det blir stille. Mandela gjentar sitt spørsmål.

Noen ganske få hender går opp. Så følger presidentens formaning, en tale om kunnskapens og utdanningens betydning for menneskers liv. Om doktorgradene de tok i hans tid, om livet alle skal leve videre etter fangenskapet, om betydningen av å komme videre.

Jeg tror ikke jeg har hørt en sterkere og mer ektefølt appell. «Veien til frihet» er en enestående beretning om mot og målrettet vilje til å holde ut. Den personlige disiplinen, kraften til å forstå sin rolle i historien og til å spille den. Troen på demokratiet og det siviliserte samfunn. Den kraften det ga ham at det var nettopp han, fangen, som tok vare på disse verdiene. Fordi han, som en russisk general i Tolstois «Krig og fred», hadde «den dype innsikten i menn og folk». ●